

Matthias Bjørnlund
Det armenske folkedrab. Fra begyndelsen til enden
Kristeligt Dagblads Forlag 2013
416 sider, illustreret
kr. 299,95

Du tilbringer ikke mange dage i Armenien, før det osmanniske folkemord på armenierne kommer på banen. Det gjaldt såvel tilbage i sovjettiden, som det gælder i dag. Folkemordet er et dybt nationalt traume, selv om det ikke direkte berørte de armeniere, der den gang var en del af Det russiske Imperium. De grusomme begivenheder i 1915 er dygtigt – ikke mindst af de armeniere, der lever i diaspora – blevet holdt i live i verdens offentlighed. Fra officiel tyrkisk side benægtes de imidlertid stadig den dag i dag. Uagtet der er mere end rigelig dokumentation for grusomhederne. De er bevidnet i både tyrkiske dokumenter og iagttages beretninger. Se f.eks. den tyrkiske historiker Taner Akcems bog ”A Shameful Act: The Armenian Genocide and the Question of Turkish Responsibility” fra 2006. Og uagtet den goodwill, det moderne Tyrkiet med sin stædige benægtelse sætter over styr i den vestlige verden – blandt andet i forhold til landets ønske om at blive medlem af EU.

- Hvor blev de så af? Det er det enkle spørgsmål, som alle folkemordsbenægttere bør stilles overfor. Og det hvad enten ofrene var europæiske jøder under Anden Verdenskrig eller osmanniske armeniere under Første. Og hvad enten det er grusomhederne i Auschwitz eller i den syriske ørken, der benægtes.

Intet mindesmærke har gjort et så dybt indtryk på mig som det udenfor den armenske hovedstad Jerevan, som Sovjetarmenien satte i 1968, og som den 24. april hvert år samler flere hundredtusinder lokale og tilrejsende armeniere i stille sorg over folkemordets start i 1915. Lige så enkelt monumentet er i sin udformning, lige så effektivt og rørende er det i sit udtryk. Ikke mindst befordret af den stille musik, der spilles konstant, og som er komponeret af den armenske klassiske musiks grundlægger, Vardaget Komitas (1869-1935).

Også den danske historiker Matthias Bjørnlund (født 1967) har med den foreliggende bog sat et monument over det armenske folkemord. Han har i et par år i nullerne været ansat på Center for Holocaust og folkedrab, hvor han arbejdede videre med sin magisterafhandling om folkedrabet – nærmere bestemt om de danske kilder til det.

Ved siden af den nuværende selvstændige republik Armenien, hvis armenske navn er Hayastan, eksisterer der også et historisk Armenien, som strakte sig fra det østlige Lilleasien til Middelhavet (Kilikien) i syd og mod nord til Sortehavet og Det kaspiske Hav. Denne geografiske udstrækning er forklaringen på, at der i dag findes armenske kulturspor i hele det østlige Tyrkiet. Som for eksempel rester af armenske kirkebygninger med de karakteristiske høje kupler og reliefudsmykninger omkring vinduer og indgangsportaler. Og som i årevis har tjent som bombemål for tyrkiske,

læs Nato, jagerflys øvelsesmissioner.

Armenierne sloges med romerne, og landet endte som ”det romerske folks ven og allierede” - en eufemisme for et vasalforhold. Siden blev landet kasterold mellem Det byzantinske Rige og Persien, indtil arabernes erobringer i 600-tallet fejede hen over Mellemøsten. Men Armenien lå i udkanten af arabernes interessesfære. Så fra midten af 800-tallet og til slutningen af 1000-tallet oplevede landet med centre i bl.a. byerne Jerevan og Ani og under dynastiet bagratiderne en relativ rolig periode.

Men Armeniens selvstændighed blev til stadighed udfordret af Byzans og af Centralasiens kultur- og statsødelæggende rytternomader. I kronologisk rækkefølge af seldsjukkerne, mongolerne og slutteligt af de osmanniske tyrker. De kristne armeniere kom i klemme i en politisk skruestik – mellem Persien (Iran) og Det osmanniske Rige. Fra begyndelsen af 1800-tallet følte Rusland sig stærk nok til at blande sig i magtspillet. Ved fredsslutningen i Gulistan i 1813 måtte Iran afstå store områder, og 15 år senere – ved freden i Turkmentjaj 1828 – måtte Iran atter afstå et område, der i dag udgør republikken Armenien. Mens langt de største armenske områder, inkl. nationalbjerget Ararat, forblev under Porten i Istanbul.

Matthias Bjørnlund er en historiker med et stort fagligt overskud. Det mærkes tydeligt i hans koncentrerede og indholdsrige tekst. Det er også som følge af dette overskud, at han skiftevis kan lægge vægten ”på den historiske udvikling, på det overordnede perspektiv og på de menneskelige konsekvenser af de abstrakte diskussioner og politiske beslutninger. Der bliver zoomet ind og ud mellem Osmannerriget og Vesten, mellem det globale, de herskende eliter, det regionale og de enkeltindivider, det hele egentlig handler om, så ofrene og gerningsmændene såvel som vidnerne og tilskuerne til begivenhederne alle kommer til orde” (side 11).

Forfatteren har et sikkert greb om de storpolitiske forhold i 1800-tallet. Herunder om stormagternes, dvs. primært England, Frankrig og Ruslands, interesser i et osmannerrige, som i forlængelse af sin skrumpeproces fra midten af 1800-tallet blev stadig mere ekstremt i sine straffemetoder. ”Den syge mand på Balkan” var datidens betegnelse for det tidligere så frygtede imperium. England og Frankrig havde især deres interesser rettet mod det østlige Middelhav og Stræderne. De ville for enhver pris holde Rusland uden for indflydelse i det østlige Middelhav. Mens Ruslands interesser var koncentreret omkring en gammel drøm om at generobre Konstantinopel for kristenheden. Endvidere om indflydelse på Balkan og om herredømmet over Kaukasus og erobringer i det transkaukasiske rum – her under dække af angiveligt at ville beskytte de kristne armeniere i den østlige del af Osmannerriget.

Man talte overordnet om Det armenske Spørgsmål som en integreret del af det såkaldte Orientaliske spørgsmål, der kort fortalt handlede om, hvordan en fremtidig deling af rovet efter et stadig mindre og svagere, men til gengæld mere og mere nationalistisk indstillet Osmannerrige, skulle foregå. Nationalismen tiltog væsentligt efter, at ungtyrkerne i 1913 og under Enver Pasha havde overtaget diktatorisk magt.

Bogen er overordentlig godt dokumenteret. Det bevises af de næsten hundrede sider henvisninger og de fyldige noter samt de 16 sider bibliografi. Sidstnævnte kaldes ganske vist udvalgt, men alligevel kan det undre, at Henning Lehmanns værdifulde lille bog fra 1984 og med titlen ”Armenierne, kultur og historie” ikke er taget med.

Forfatteren har tydeligvis en langt større viden om sit emne, end der kan rummes inden for de 250 sider tekst, han har til rådighed. De to tredjedele af pladsen bruges til at vise, hvordan det osmanniske styre i løbet af 1800-tallet bevægede sig i mere og mere nationalistisk retning, hvor slagordet efterhånden blev et ”Tyrkiet for tyrkerne”. Og hvor der ikke var plads til den store mængde nationale mindretal, der fandtes inden for imperiet, og som i langt den største del af det osmanniske styre havde nydt betydelige mindretalsrettigheder. En forsmag på, hvad der ultimativt ventede alle nationale mindretal og i særdeleshed det største af dem, armenierne, kom 1895 under sultan Abdülhamids styre, hvor der blev begået de første voldsomme overgreb på armenierne.

Men det var for intet at regne sammenlignet med, hvad der blev iværksat 1915 af ungtyrkerne og midt under 1. Verdenskrig. En af overskrifterne i denne sidste tredjedel af bogen lyder med et udtryk fra samtiden ”I slagtehusprovinsen”. Med en massiv dokumentation fra såvel officielle tyrkiske som ikke-statslige kilder, herunder bl.a. fra danske sygeplejersker, men også fra observatører og hjælpepersonale fra mange andre lande, giver forfatteren en malende, for ikke at sige en uhyggelig beskrivelse af armeniernes systematiske udryddelsespolitik. Tillad mig at citere fra en øjenvidneberetning af en osmannisk(!) løjtnant, der tydeligvis ikke brød sig om, hvad han var tvunget til at deltage i:

”Da de første hold deporterede armeniere ankom ---, blev alle sunde og raske mænd sorteret fra med den begrundelse, at de skulle tildeles arbejde. Kvinderne og børnene blev med eskorte sendt i forvejen med forsikringer fra de tyrkiske myndigheder om, at deres endemål var Mosul, og at de ikke ville lide overlast. De tilbageholdte mænd blev bragt ud af byen i hold på 15 eller 20, stillet på række på kanten af grøfter, der var blevet gravet i forvejen, skudt og smidt i grøfterne. --- Efter at have plyndret og begået de fejeste skændselsgerninger mod kvinderne og børnene, massakrerede de dem koldblodigt. Disse angreb skete dagligt, indtil man havde skaffet sig af med hver eneste kvinde og barn ---” (side 220). Det var Endlösung, et kvart århundrede, før ordet blev anvendt og sådanne uhyrligheder atter blev virkelighed!!

Hvorfor var det armenierne, der blev ofre for den ungtyrkiske blodrus? De udgjorde det største mindretal, og de var meget synlige i det osmanniske bybillede. Ganske vist var mange af de 2 mio armeniere, der levede i Det osmanniske Imperium, fattige bønder på den anatolske højslette, men de udgjorde i byerne, ikke mindst i Istanbul, en velhavende og veluddannet overklasse, der havde borgerlig dannelse, som beherskede hovedsprogene, og som havde vidtforegnede handelsforbindelser i

udlandet. Alt det gør Bjørnlund udmærket rede for. Der var med andre ord tale om en gammel armensk kultur nation overfor en indtrængende nomadekultur og en befolkning, der kun var nødtørftigt civiliseret, men som havde magten, og som mange gange følte sig underlegne overfor armenierne.

I et selvstændigt kapitel behandler Bjørnlund den nordamerikanske og europæiske reaktion på folkedrabet. De statslige reaktioner, inkl. den danske, var stort set passive, selv om offentligheden og pressen nærmest flød over med beretninger om de blodige begivenheder. Ikke-statslige organisationer til støtte for den armenske sag skød op som paddehatte overalt. I Danmark var der allerede i 1902 blevet oprettet en forening, ”Armeniervennerne”, som reaktion på pogromerne i 1895. En af initiativtagerne var ildsjælen, forfatteren og foredragsholderen Åge Meyer Benedictsen (1866-1927), der er blevet kaldt ”en fyrig, uselvsk, utrættelig talsmand for nationale menneskerettigheder”, og som i 1925 udgav den forrygende bestseller ”Et Folks Liv og Kamp igennem to Årtusinder”. De danske sygeplejersker Karen Jeppe (1876-1935) og Maria Jacobsen (1882-1960) og deres humanitære arbejde i Det osmanniske Rige er velkendt, men de var kun enkeltpersoner i det enorme internationale ngo-baserede hjælpearbejde, der blev sat i gang i 1915.

Det er en god, i det store og hele velskrevet og forstandig bog, som Matthias Bjørnlund har beriget den historiske litteratur med. Den bringer ikke egentlig ny viden, men den strutter af informationer, nye sammenhænge og ræsonnementer. Den læser, der søger en god introduktion til et af verdenshistoriens dramaer og stadig åbne sår, og som den dag i dag er et aktuelt emne i den internationale debat, er overordentlig godt hjulpet med denne bog i hånden.